

BYZANTJUM

DEEL 2

Tijdschrift jaargang no.2
1970-1990

**VALKHOF
NIEUWS**

ARTIELEDEN: H. van Brienen
J. Hendriks
L. Hendriks-Walraven

V A L K H O F V E R E N I G I N G

LIDMAATSCHAP: schriftelijke aanmelding
via postbus 1390 Nijmegen

CONTRIBUTIES: f 20,- per jaar
65+ f 12,50 (vanaf 2e jaar)
KvK registratienummer 4438361
Valkhofvereniging

VOORWOORD.

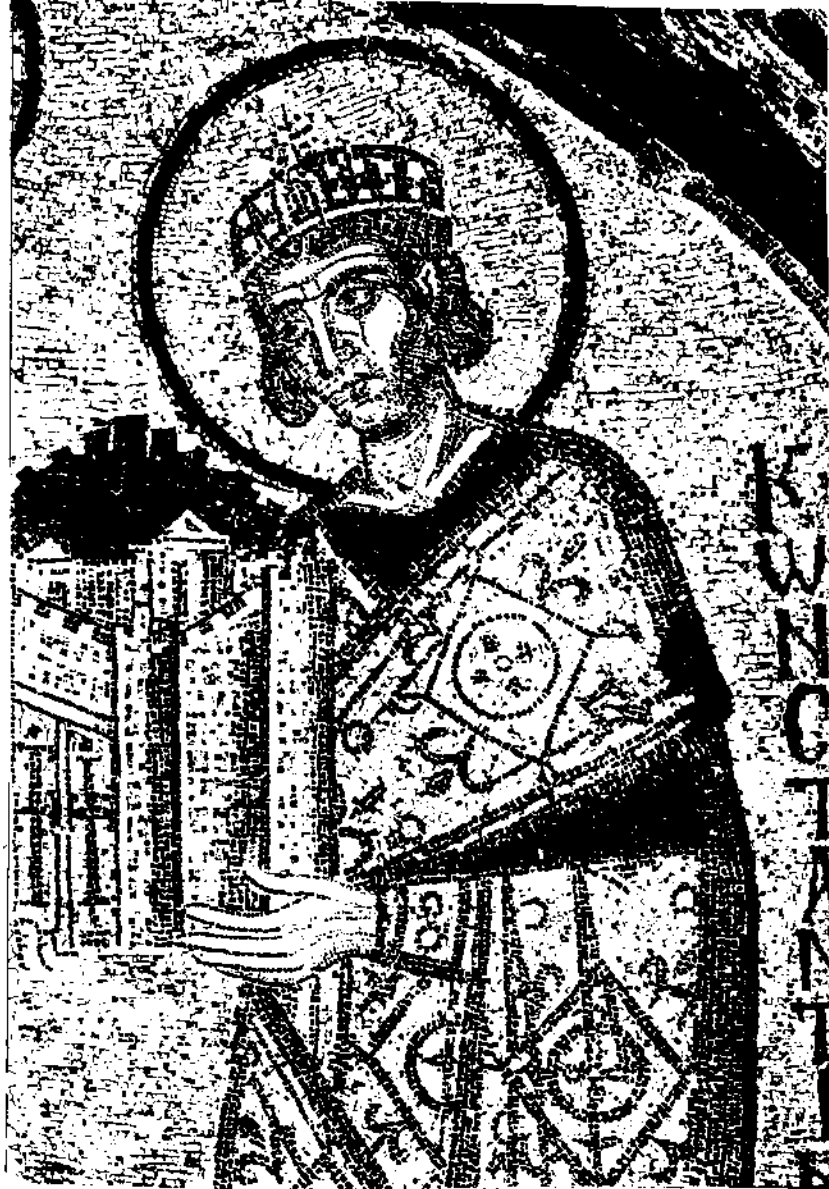
Voor de zevende keer is het tweede nummer van het Valkhofnieuwe een themanummer. Ook ditmaal is het door de heer Henk Schoonwater samengesteld.

Aangezien we zoals bij u bekend is in 1991 het sterfjaar van keizerin Theofanô herdenken, heeft de heer Schoonwater ook ditmaal zijn themanummer afgestemd op Byzantium om zo naar een afsluiting in 1991 toe te werken.

Door zowel het themanummer van 1989 als ook dit nummer over Byzantium te laten gaan hopen wij dat u de smaak te pakken hebt gekregen en ook een wat beter inzicht in het ontstaan en leven in het Byzantijnse rijk.

Wij hopen dat ook dit nummer uw interesse zal hebben en wensen u veel leesplezier.

de Redactie.

Keizer Constantijn de Grote biedt Maria zijn stad aan. Mozaiëkfragment uit de 10e eeuw boven de deuren van het zuidelijke ingangsportaal van de Hagia Sophia.

DE BALANS VAN EEN DUIZENDJARIG RIJK

BYZANTIUM (Deel II)

door Henk Schoonwater.

Keizer Constantijn de Grote zag zich als 'Koning der nieuwe Romeinen'. Een ander soort volk dus, waar Christus aan het hoofd staat en hij, de keizer, als vertegenwoordiger zijn plaats inneemt.

Bij deze situatie paste ook een nieuwe hoofdstad, een plaats waar geen heidense tempels waren en geen heidense beelden herinnerden aan het oude verleden. Haastig wordt op de plaats van een vroegere stad Byzantium een nieuwe gebouwd die de naam van de opdrachtgever zal dragen : Constantinopel.

Al werd de stad dan een 'nieuw Rome', de oude wetten en het systeem, uitgedacht door Keizer Diocletianus (284-305) bleven van kracht voor het gehele Rijk.

De heidense tempels in het oude Rome deden nog altijd dienst en de boeken van de oude filosofen werden nog gelezen. Ook de beroemde filosofen-scholen in Athene, Antiöchie en Alexandrië deden nog dienst. Van vervolging der oude religies was geen sprake. Maar waar de Vorst een voorbeeld geeft, volgden meestal de onderdanen al was het vaak uit eigenbelang. Constantijn zelf liet zich echter pas op zijn sterfbed dopen.

Het punt voor een nieuwe hoofdstad was goed gekozen, vooral strategisch. De Bosporus was een zee-engte liggende tussen de Zwarte Zee en Dardanellen. Ook als handelsweg tussen Europa en Azië werd deze plaats druk bezocht: een waar kruispunt al in oude tijden!

Als de voornaamste gebouwen in de stad gereed komen, gaan Keizer, hofhouding en het gehele regerings-apparaat van Rome over naar Constantinopel. In de gedachte van ieder blijft echter Rome toch nog de eerste plaats innemen. Toch was er duidelijk een andere tijd begonnen. Het heidendom heeft zijn aantrekkingskracht

verloren. Vele tempels staan leeg en worden vaak overgenomen door de christenen. Een geheel Rijk tot het Christendom bekeren ging echter niet 'zomaar'. Constantijn overleed zeven jaar nadat hij de nieuwe hoofdstad had gesticht. Zijn zoon Constantius zette het werk voort in dezelfde geest.

Na hem kwam Keizer Julianus (361-363) die het al in 355 tot gouverneur van Galië had gebracht. Julianus was al jaren verzet op antieke Griekse schrijvers, met lede ogen zag hij de oude monumenten en tempels in verval raken. In zijn geest voltrok zich een verandering, van christen werd hij heiden, doch zolang hij nog niet tot keizer was verheven hield hij zijn omkeer geheim.

Hij was in Constantinopel geboren en begunstigde de stad op allerlei manieren. Zo liet hij een haven aanleggen die door hoge muren tegen de wind was beschermt. Er kwam een zuilengang naar de gewoonte van de Atheners en met zeer veel kosten liet hij een obelisk uit Alexandrië overkomen. Nabij het paleis kwam een bibliotheek waar hij al zijn boeken in onderbracht. Eerst in zijn paleis, maar later op vele plaatsen in de stad, liet hij Mithras-tempels bouwen en trad hij door 'doop' toe tot de aanbidders van de godenmoeder Cybele. Was het heidendom onder Constantijn nog getolereerd, door zijn zoon werd hieraan paal en perk gesteld en hij liet zelfs het plunderen van tempels toe. Nu onder Julianus werd de zaak omgedraaid; een brand in de tempel van Apollo te Daphne, waarvan christenen de schuld kregen, werd oorzaak dat er een vreselijke vervolging uitbrak. Julianus zocht in zijn anti-christelijk handelen ook contact met de bewoners in het joodse land en liet een begin maken met de herbouw van de tempel te Jerusalem. Een aardbeving maakte korte tijd later hieraan abrupt een eind, de arbeiders vluchtten in paniek, het werk werd nimmer

hervat. Herstel en hervorming van het 'Hellenisme' stonden hem voor ogen. Eerst in het midden van 362 gaf dit aanleiding tot anti-christelijke maatregelen. Maar al waren de heidense priesters in ere hersteld, werden hun processies weer gehouden, het sloeg bij het volk niet meer aan. In 363 sterft Julianus aan een opgelopen wond tijdens de veldtocht tegen de Perzen. Zijn laatste woord moet geweest zijn: 'Galileeër, Gij hebt overwonnen.'

Nu brak een tijd aan dat door de christenen de prefect en zijn medewerkers werden afgezet of zelfs ter dood veroordeeld werden. Lovende inscripties beitelde men uit de marmerblokken. Bij vele vroeg-christelijke schrijvers vindt men niets anders dan woorden van haat en afkeuring over de persoon van Julianus, het goede verzwegen men.

Libanius, bestuurder van Achaia schreef: 'Het is te gevaarlijk de belasteraars van deze keizer de les te lezen, want zij hebben de macht in handen. Zijn ascetische en kuise levensstijl wordt verzwegen en steekt schril af tegen die van vele christenen.'

De Heilige Johannes Chrysostomos, beroemd redenaar geboren in 344 te Antiochië, schrijft hierover: 'Wilt gij weten waarom jong lieden zo dikwijls hun onschuld verliezen? Wijzelf zijn de schuldigen!... Wanneer gij naar het theater gaat en uw ogen verlustigt bij het zien van ontblote vrouwenlijven, dan gaat gij u daar zolang over verheugen, tot eindelijk een geweldige koorts u aangrijpt... Wanneer gij de schouwspelen bijwoont en liederen hoort die niets dan onfatsoenlijke liefdesavonturen bezingen en waar het telkens weer als volgt luidt: Die daar, heeft met verliefdheid om hem geworven, maar kreeg hem niet! Uit verdriet maakte ze een eind aan haar leven... Wanneer gij aldus in het Theater een schaamteloze vrouw ziet, die met onbedekt hoofd en een

agressief gezicht het toneel opkomt en met sluw berekende kleding haar verleidelijkheid ten toon spreidt.. ondervindt gij dan niets menselijks? Wanneer het spel allang uit is, zweeft haar beeld u nog voor de geest en als gij thuis komt is uw echtgenote u minder aangenaam, uw kinderen lastig..etc.

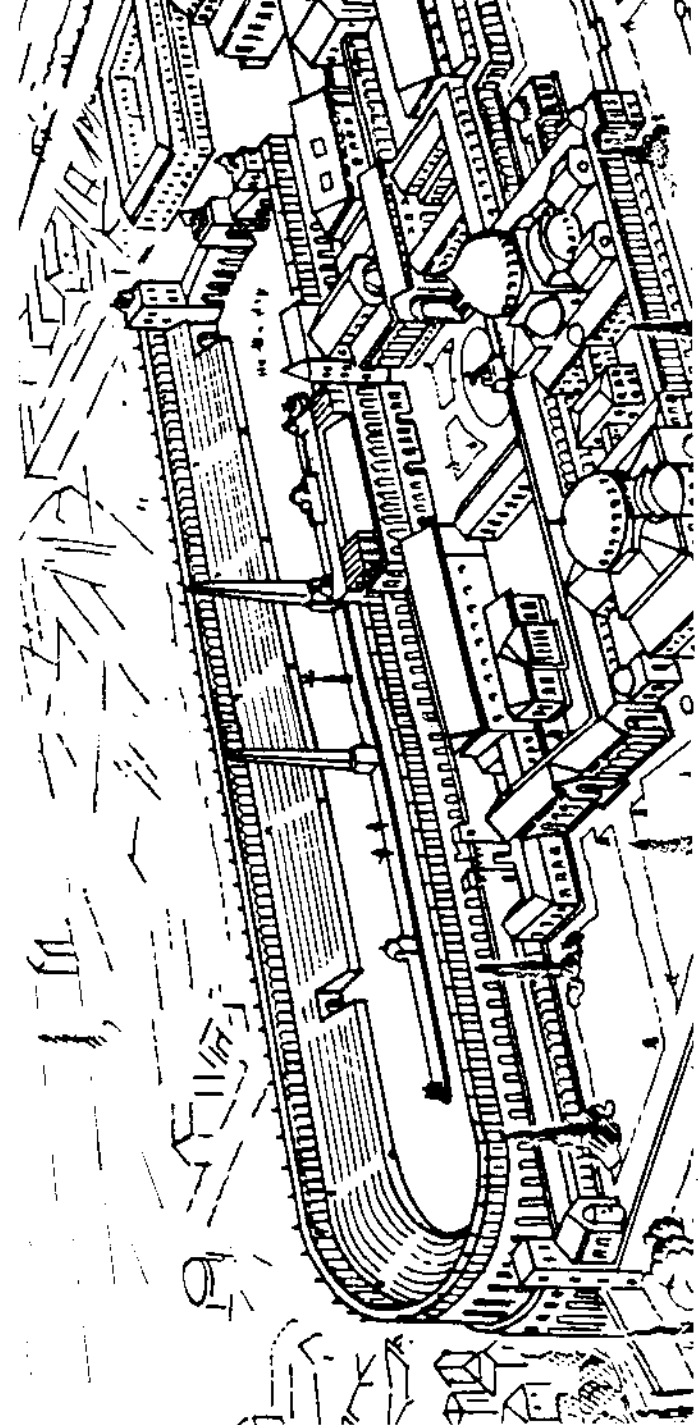
Zoals U ziet niets nieuws onder de zon, maar 't geeft wel een aardig beeld van de normale gang van zaken in een grote stad.

Veel blèef bij het oude, bovenstaand verhaal laat al zien dat het theater niet uit te roeien was, evenals nu de I.V. Maar dan was er ook nog het circus, de hippodroom, gebouwd vlak bij de Hagia Sophia, gebouwd direkt naast het Keizerlijk paleis, vanwaaruit de loge toegankelijk was. Vanuit verschillende bronnen weten wij hier een en ander over.

Het openbaar elkaar afslachten door middel van gevechten en zelfs zeeslagen in het circus, zoals in Rome, dat was wel voorbij. Maar wat preekt de heilige Johannes Chrysostomos ?-'Bij wedrennen hebt gij meestal strijd en ruzie, slagen en beschimpingen, aanhoudende vijandschappen en vele andere nog slechtere dingen..'-

Zoals uit andere preken blijkt doelt hij op de Olympische spelen, die om de drie vier jaar gehouden werden. Er was boogschieten, paarden- en wagenrennen, zwemmen en springen. Bij al dit sporten en turnen wat mannen en vrouwen beoefenden, werd een minimum aan kleding, of zelfs in het geheel geen kleding gedragen. Alles duurde 45 dagen en trok zeer veel volk. Niet alleen de Hagia Sophia had last van het lawaai, maar deze bleef ook leeg evenals vele andere kerken.

Muziek was er, zang en dans, zodat Johannes klaagt: 'Het heeft niet geholpen. Tot op de dag van vandaag lopen ze de ongeoorloofde aanblik van de danseressen

Reconstructie van het keizerlijk paleis, de hippodroom en omgeving van de Hagia Sophia.

na... en wanneer men hier psalmen zingt, klinkt vandaar het geweldig huilen en razen tot ons over..' Keizer Theodosius I, de Grote, (379-395) probeert aan alle heidense gebruiken een eind te maken. Bij edict van 391 wordt de afgoderij verboden met alle processies etc. De tempels sluit men, voor zover ze nog niet tot ruimten voor de christelijke eredienst zijn omgebouwd. In Egypte verbiedt men bovendien het mumificeren van de doden en ook het thuis bewaren hiervan in het atrium. Portretten van de dode bevestigd op de deksel van de kist zijn niet meer toegestaan.

Deze portretten zetten zich later in gewijzigde vorm voort, vaak gehangen naast het graf van een geëerde martelaar. Hieruit ontstaan dan de Ikonen. Het woord EIKON betekent dan ook: portret.

Een der eerste problemen waarmee Theodosius geconfronteerd werd, was dat van een beginnende volksverhuizing. Na verdrijving uit Noord-China was een volk via de russische steppen Oost-Europa binnen gedrongen. Zijn voorganger, Keizer Valens, was tijdens de slag bij Adrianopel gesneuveld, ten noorden van de hoofdstad. Maar Theodosius bracht de aanstormende vijand tot vrede, schonk hen land en liet de soldaten tegen hoge betaling toe in zijn leger. Een restant van de Hunnen trok verder naar midden Europa waar zij dood en verderf zaaiden en daarbij het gehele West-Romeinse Rijk onder de voet liepen. Byzantium evenwel was gered.

Een machtige uit Egypte aangevoerde obelisk liet de keizer in de hippodroom plaatsen bekroond door een kruis. De obelisk rustte op een massief voetstuk. Hierop stonden Keizer Theodosius met familie, hofhouding en wacht afgebeeld.

Een van de opvolgers, Theodosios II, liet nadat Rome was veroverd de stad met nieuwe zeer zware muren ver-

sterken. Het was een drievoudige ring. Helaas verwoestte een zware aardbeving in 447 een deel van deze muren, maar men vatte moed en nog zwaardere muren gaven later bescherming aan de bevolking.

Doch alle inspanningen om het West-Romeinse Rijk te redden waren vergeefs. De laatste keizer, Romulus Augustus, werd door de Oost-Gooth Odoaker afgezet. Het begin van de zesde eeuw is hoopvoller, Justinianus bestijgt de troon in 518. Toch is zijn regering niet zonder schokken verlopen. Bijna verliest hij de kroon en het leven bij de z.g. 'Nika-opstand'. Wat was het geval: de Romeinen waren altijd verrukt geweest van wagenrennen, gevechten met wilde beesten enz. ook in Byzantium had zich deze traditie voortgezet. Keizer Constantijn had zijn paleis dan ook zo laten bouwen, dat hij van hieruit onmiddellijk de keizerlijke tribune kon bereiken. Ook de hoofdkerk was direkt vanuit het paleis bereikbaar. Dit 'paleis-kerk-circus' was een drieenheid die het leven van het volk bepaalde.

Het circus was een copie van het circus Maximus in Rome, ovaal van vorm en 400 meter lang. Het diende niet alleen voor vermaak maar kon als het zo uitkwam ook de plaats zijn voor terechtstellingen. Dit kon b.v. ambtenaren treffen, die het niet eens waren met de keizer, maar ook wel een keizer zelf. Zo folterde men in 1185 Keizer Adronikus I in het circus tot de dood er op volgde. Toch waren dit zeldzaamheden vergeleken bij de moorddadige taferelen die er in de voor-christelijke tijd plaats vonden. Maar strijd moest er zijn voor de toeschouwers, vooral het paarden-rennen was zeer populair, vandaar ook de naam hippodroom (hippos=paard). Zo had elk circus zijn 'blauwe' en 'groene' partij. Justinianus behoorde tot de blauwe partij maar moest zich telkens vanwege zijn functie neutraal opstellen. Het publiek echter

wilde òf tot de ene òf tot de andere partij behoren, het maakte vaak niet eens uit wát, als men maar razen brullen en tieren kon, 'partij' kiezen bracht immers de massa in vervoering. Men tooide zich met een sjerp in de kleur van de 'partij' en zelfs de armste man voelde zich de koning te rijk wanneer zijn groep gewonnen had. Met opgeheven hoofd liep men fier door de stad. Maar wee als zijn partij verloor, met scheldwoorden overladen zocht hij maar gauw zijn 'thuis' op als hij tenminste zijn vege lijf nog kon redden!

Hoe dikwijls heeft een overwinningsroes mensen niet te pakken gekregen en gaan (ook nu nog) mensen elkaar te lijf! Ook in iedere andere Byzantijnse stad ging het er zo aan toe.. Chronicus schrijft in de 6e eeuw: 'Paardenrennen brengt het volk meer tot woede dan tot vreugde, maar het is niet uit te roeien...'

In 523, Justinianus regeerde maar net vijf jaar, liep het met de 'blauwen' en de 'groenen' volkomen uit de hand. Het volk had allang met lede ogen aangezien dat de keizer een prostituee had getrouwd en omwille van haar de wet had veranderd. Toen Justinianus nog geen keizer was had men zijn huidige vrouw nog in de straten vol verachting nageroepen, wanneer zij opzichtig gekleed, lonkend naar iedere man door de stad liep! En nu was ze plotseling 'keizerin'. De volkse jalouzie begon de kop op te steken!

Op een dag, nadat het rennen beëindigd was, ging men elkaar te lijf. Toen de lijfgarde van de keizer probeerde rust en orde te herstellen, richtte de haat van de vechtenden zich plotseling op de soldaten. Het ontaardde in een complete opstand. Het volk plunderde en moordde, stak de Hagia-Sophia in brand en wilde ook het paleis verwoesten. Dank zij het feit dat de keizerlijke tribune vanuit het circus niet bereikbaar was had de keizer zich in het paleis kunnen

Zilveren schotel: 6e eeuw.

Pan met sluiersdanceres. Op deze wijze werd veel gedanst, telkens liet de danseres een sluier vallen.

terugtrekken, maar nu ook dit in de vuurlinie kwam te liggen wilde hij vluchten. Doch nu toonde Keizerin Theodora zich als een vrouw van formaat. Een keizer die wilde vluchten.. dat was onmogelijk!

'Indien U wenst Uzelf in veiligheid te brengen, kan dat gemakkelijk gebeuren..dáár is de zee.. dáár zijn de schepen.. maar weet dat het purperen Keizerskleed dan een edele lijkwade zal zijn!'

Het woord van Theodora had kracht, de overwinning werd alsnog op het nippertje bevochten, want in de hippodroom had men al een ander tot Keizer uitgeroepen. Een trouwe generaal bezette de uitgangen, overrompelde de opstandelingen en bracht met ijzeren hand de boel tot bedaren.

Een der eerste daden van herstel was de herbouw van de zwaarbeschadigde Heilige Sophia-kerk, grootser en mooier dan voorheen. Toen dit bouwwerk gereed was moet hij uitgeroepen hebben:

'Salomon, ik heb U overtroffen!'

Ook al is heden deze oude Hagia Sophia jarenlang een moskee en thans een museum, nog altijd wekt het bouwwerk de bewondering op van iedere bezoeker. Hoeveel te meer moet de indruk geweest zijn toen deze kerk schitterde in zijn oude glans, toen ook alle mozaïeken nog glinsterden op hun gouden ondergrond! Gelukkig heeft men een deel hiervan bij restauraties weer tevoorschijn kunnen halen.

Nu terug naar de tijd van Justinianus. Al had het heidendom nu afgedaan, de belangstelling voor het oude verleden bleef voortbestaan, vooral op litterair terrein. Dat wij nu nog veel weten over de Griekse filosofen, Aristoteles, Plato, over de Griekse mytologie en geschiedenis, is uiteindelijk te danken aan de christelijke kopiïsten, die niet moe werden deze oude boeken telkens weer over te schrijven, al werden de-

Keizer Justinianus.

ze wel van christelijk commentaar voorzien. Toch had de intelligentsia een grote eerbied voor het verleden.

Bekend werd Justinianus ook omdat hij het oude Romeinse recht beter ordende. In de loop der eeuwen was dit n.l. nogal verwarrend geworden omdat er naar behoefte telkens weer nieuwe wetten aan toegevoegd werden. De 'Codex Justinianus' is tot op heden nog altijd een der grondslagen van ons rechtssysteem.

Justinianus probeerde de verlorengedane gebieden in Italië en Noord-Afrika te herwinnen. Hij zond er de kundige generaals Belisarius en Narses naar toe. Vooral de eerste heeft succes door het noorden van Afrika weer onder Byzantijnse heerschappij te brengen. Zelf bleef hij in het oosten de leiding behouden want ook de Perzen waren lastig en bleven steeds maar opdringen. Met veel moeite lukte het ook de Slavische volken ten noorden van de Donau in toom te houden. Ook in Italië waren problemen.

Uit de regeringstijd van Justinianus is een fraai cultuurstuk tot heden behouden gebleven, vooral Ravenna met zijn prachtige met mozaïek getooide kerken.

Toen de keizer stierf, liet hij een groot maar financieel zwak land achter. Vooral de militaire krachtsinspanningen hadden een zware belasting-druk op de bevolking veroorzaakt. Door geldgebrek konden zijn opvolgers zich dan ook niet lang meer handhaven in Italië.

Onder de laatste opvolger uit het vorstenhuis, Keizer Phokas, kwam in 602 het leger in opstand, toen bekend werd dat men voortaan met minder soldij genoegen moest nemen. Ook begonnen de rellen van groenen tegen blauwen opnieuw. Men heeft wel eens het vermoeden uitgesproken dat dit meer een sociale strijd was, de groene partij, het gewone volk, ter-

wijl de blauwen de beter gesitueerden en beambten waren. Hoe dan ook, al deze moeilijkheden brachten de Perzen opnieuw in beweging die met groot materieel de Byzantijnse grens overschreden,..en met succes! Zij veroverden het Heilig Land en voerden vanuit de Heilige Grafkerk in Jerusalem in triomf de relik mee van het ware kruis van Christus.

Pas de opvolger van Phokas, Harakleios I, lukte het de Perzen tot staan te brengen. Dat was ook wel nodig, want deze waren inmiddels gevorderd tot de stad Chalcedon die tegenover Constantinopel lag, aan de andere zijde van de Bosporus. Alleen die smalle zee-engte en de enorme muren van de stad beschermden nog de Byzantijnse hoofdstad.

De toestand van het Rijk was nu zo slecht dat Herakleios er over dacht de hoofdstad te verplaatsen naar Chartago, een zeer oude Romeinse stad, die vooral wat achterland betrof (een woestijn) niet zoveel te duchten had, maar iedereen verzette zich hiertegen. Net zo min als je de heilige stad Jerusalem zou kunnen verplaatsen, kon je het nieuwe Rome een andere plaats geven! Zowel kerkelijke als bestuursambtenaren kwamen hier dan ook tegen op. De gouverneur van Chartago nam zelfs nieuwe initiatieven, in allerijl kwam hij met een leger de stad te hulp. Komende langs de kust van noord Afrika kwam hij door Egypte, wist hier met Egyptische soldaten zijn leger nog te versterken, veroverde Jerusalem en trok verder en versloeg de Perzen, maar zijn grootste triomf was de teruggave van de relik van het heilig Kruis. Al sinds het vinden hiervan in 330 door de heilige Helena, moeder van Constantijn de Grote, werd deze relik in Jerusalem vereerd. Maar nu vond Keizer Herakleios het toch verstandiger om deze voortaan in zijn eigen hoofdstad te bewaren. Zijn overwinningstocht in Constantinopel was grandioos! Vol enthousi-

asme ontving de bevolking leger en vorst. Herakleios wilde nu na de nederlagen van de laatste jaren de Byzantijnse Staat weer geheel vernieuwen. Hij verhoogde de soldij en verzekerde zich zo van een betrouwbaar leger. Ieder soldaat kreeg bovendien een stukje land, wat hij ook zijn erfgenamen kon nalaten. Ook door het weer op peil brengen van 'slands schatkist en andere economische maatregelen ontstond er een tijd van vrede en welvaart. In 641 overleed deze verdienstelijke keizer.

Al tegen het einde van de Herakleios-periode kwamen donkere wolken opzetten. Ver in het zuid-oosten was een man in de belangstelling gekomen, Mohammed genaamd. Allang had deze zich geërgerd dat dogmatische twistpunten de christenen vooral in het oosten verdeelden. Met een oecumenische gedachte voor ogen bracht hij vrienden bijeen zo ontstond een nieuwe religie, de Islam. Deze religie was gebouwd op christelijke, joodse en elementen van andere herkomst. Hoewel van opzet tolerant zou toch de Islam eeuwenlang een bedreiging worden voor het Byzantijnse Rijk en dit tenslotte overwinnen.

Iedere staat kent hoogte en dieptepunten maar voorlopig waren er voor het Rijk nog enkele bloeiperioden op komst. De voornaamste werd de tijd van het Macedonisch vorstenhuis tussen 950 en 1050. Vooral de keizers Basileios I en II, hebben hiertoe bijgedragen. Een volgende opleving kwam nadat de kruisvaarders in 1204 Constantinopel veroverden en na vijftig jaar weer wegtrokken. Het werd de z.g. 'Renaissance der Paleologen' genoemd naar het vorstenhuis dat toen regeerde.

De eerste bloei vond plaats nadat de strijd om de Ikonen gestreden was + 800.

De Macedonische bloeiperiode daarna kwam tot stand onder het bewind van een keizer van zeer eenvoudige

afkomst. Keizer Basileios I, kwam als zoon van een boerenfamilie in het noorden van Griekenland op de wereld. Hij had een zwerversnatuur en zocht naar ge-luk. Hij zat gevangen in Bulgarije en kwam tenslotte in Constantinopel terecht. Hij begon daar als stal-jongen aan het hof van een keizer uit de Amorische dynastie bij Michael III. Deze zag wel iets in de jongen en begunstigde hem zo, dat hij snel carrière maakte. Het einde was dat Michael hem zelfs tot medekeizer maakte dit leidde evenwel tot de ondergang van de keizer. Door allerlei handigheden en bedrog zorgde Basileios er ten slotte voor dat volk en Senaat hem tenslotte als opvolger accepteerde. Volgens verschillende berichten was deze 'opgestegen keizer' zowel brutaal als behendig. Dit laatste had hij al eens aan zijn voorganger laten zien door al rijdende van het ene galopperende paard op het andere te springen. Hij regeerde van 867 tot 886.

De regering van de na hem komende keizers wordt gekenmerkt door een wat meer open houding naar het westen maar, vooral ook het noorden. Russische vorsten afkomstig uit Kiev hadden allang via de Zwarte zee handelsbetrekkingen met het zuiden. De rijkdom van Byzantium trok hen aan als een magneet. In 944 deden ze met een legertje een verrassingsaanval op de hoofdstad Constantinopel, een tweede vergeefse aanval volgde in 944, maar beide partijen kwamen toch wel tot de conclusie dat er met vrede meer te bereiken was, er werd dan ook een handelsverdrag afgesloten. Zelfs een Russische vorstin Olga bezocht het Byzantijnse hof. Dit had weer tot gevolg dat Kiev het christendom leerde kennen. Herhaalde bezoeken en het uithuwelijken tenslotte van een prinses aan de Grootvorst van Kiev (een jongere zus van Theophano) heeft tot gevolg dat Wladimier in 989 zijn volk 'en masse' laat dopen in de rivier

Heilige Basileios emaille cloisonné 10e eeuw.

de Dnepr, die vóór de hoofdstad Kiev stroomt, Byzantijnse priesters, architecten en kunstenaars trekken nu naar Rusland en Keizer Basileios heeft er voortaan een bondgenoot bij. Deze Keizer Basileios was overigens niet bepaald een 'lieverdje', hij kon harde maatregelen nemen en heeft de bijnaam 'Bulgarendoder' gekregen. Regelmatig waren er problemen in het Bulgarenland, in naam waren ze onafhankelijk, maar daar ontbrak nogal wat aan. Koning Samuel regeerde over dit land waarvan hij door een aantal mislukte veldtochten bijna de helft verloor, hijzelf ontkwam ter nauwernood aan een gevangenneming, maar verloor op gruwelijke manier grote delen van zijn manschappen.

Na de dood van Keizer Basileios II, volgde zijn jongere broer Constantijn hem op, hij was al medekeizer, maar regeerde dus nu alleen. Zijn regering duurde slechts enkele jaren, hij stierf in 1028, waarna de macht in handen kwam van zijn twee zusters: Theodora en Zoë. Theodora ontplooidde geen enkel initiatief, terwijl Zoë nogal verkwistend was. Als jong prinsesje werd Zoë uitgehuwelijkt aan de bekende Keizer Otto III, zij was al op weg naar de Italiaanse stad Bari, toen haar toekomstige bruidegom plotseling stierf in Rome (1002).

De tijd van de Macedonische dynastie is behalve een tijd van welvaart ook een periode van afbrokkeling en voortdurende strijd geweest. Merkwaardig genoeg deed dit niets af aan het culturele niveau. Nu was het natuurlijk zo dat men in de steden weinig kon merken van wat zich in de buitengewesten afspeelde. Het gaf eerder een impuls aan de talrijke geschiedschrijvers die hier juist een inspiratie-bron vonden. Er was ook een verlangen naar 'weten', elke stad die zich enigszins respecteerde had scholen, waar in met de hand geschreven boeken de oude filosofen en kerkva-

ders bestudeerd werden. Literatuur stond volop in de belangstelling, maar men hield ook van alles wat het oog streelde: architectuur en kunst. Dit namen andere landen over, ook de gewone mensen. Schrijver dezes heeft dit in Rusland ondervonden toen een eenvoudig kassavrouwtje bij een kerk, nadat we een gesprek met haar hadden, verschillende verzen uit het hoofd declameerde uit het heldengedicht 'Igor'.

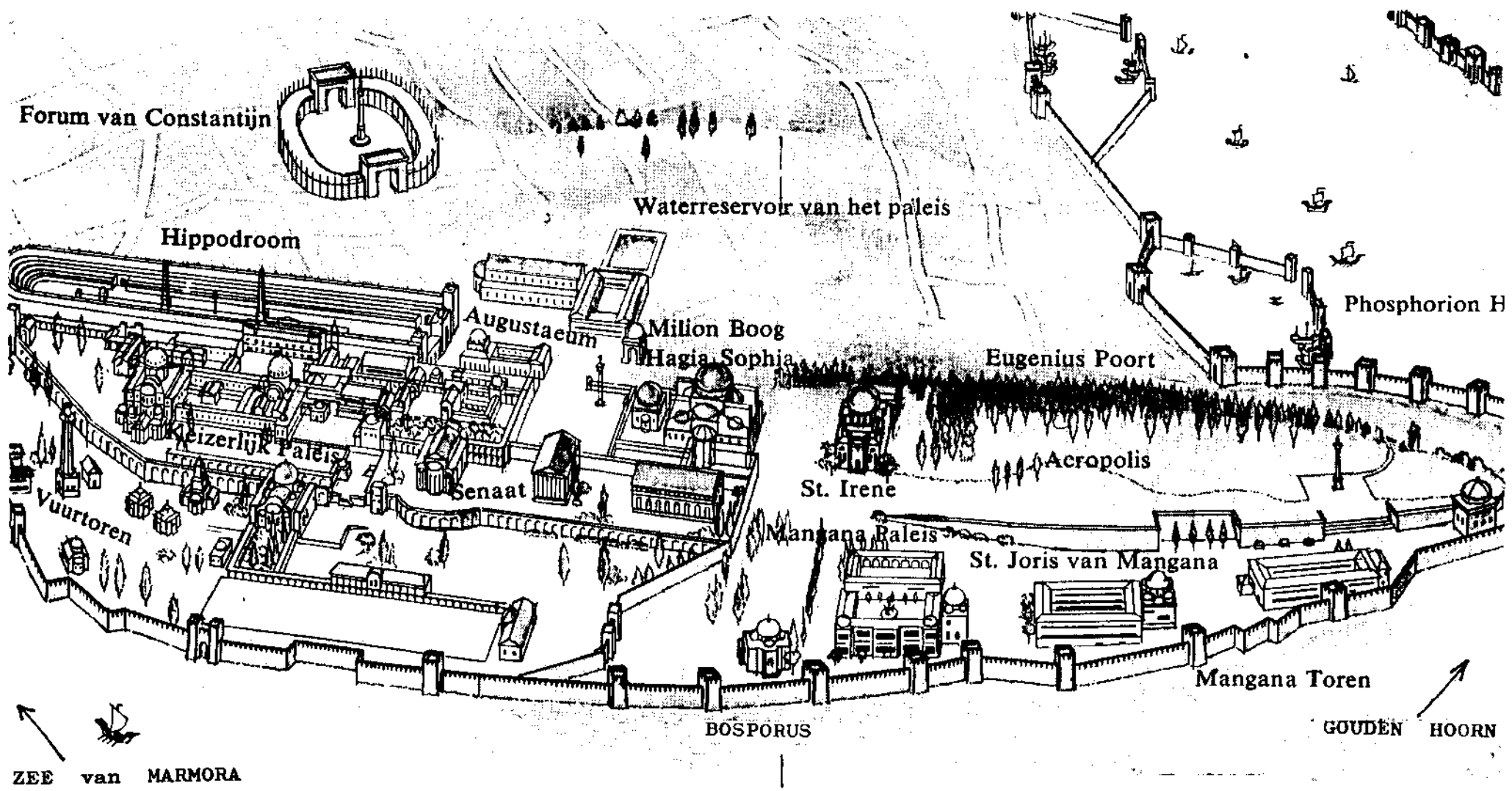
De tijd van de Paleologen markeerde opnieuw een bloeitijd. Vooraf ging de inname van Constantinopel in 1204 en de daarop volgende overheersing door het westen, de kruisvaarders, van grote delen van het Byzantijnse Rijk, tot het jaar 1261.

In aanmerking genomen welke enorme verliezen de kruisvaarders in de hoofdstad hadden veroorzaakt, kan het een wonder heten dat er in de twee honderd jaar erna opnieuw zoveel moois tot stand werd gebracht. Vooral omdat het land zo arm was geworden, waaruit weer eens blijkt dat rijkdom alleen geen kunst maakt! Dat zien we heden wel in het cultuur-arme West-Europa. De Paleologische renaissance heeft behalve bouwwerken en ikonen ook op literair en wetenschappelijk gebied nog veel gepresteerd en toon aangegeven. Het is of de besten in dit land nog éénmaal wilden laten zien wat zij konden presteren, voor ze ten offer vielen aan de verstikkende omarming van de Islam.

Enkele hooggeplaatste ambtenaren maar ook burgers zetten zich in om nog eenmaal Byzantium in luister te doen herleven. Zij lieten gebouwen herstellen, boeken werden afgeschreven, er kwamen opdrachten voor weer nieuwe Ikonen. Een veranderende stijl kwam nu tevoorschijn. Vóór 800 waren de afbeeldingen op de Ikonen echt aan de aarde ontrukte hemelse wezens die met starre blik U aanstaren, doch geleidelijk aan komt er meer menselijke warmte in de afbeelding, zij kijken niet

Byzantijns borduurwerk:
Johannes de doper
fragment van een stola , 15e eeuw.

Reconstructie van een deel van Constantinopel, dat aan de zeeengte Bosphorus ligt. Aan deze zijde was de stad slechts door één zware muur verdedigbaar. Men rekende bij een aanval meer op een uitgebreide vloot.

meer star naar voren, de stijfheid is er uit. Vooral de Maria-Ikoon laat meer een moeder zien met haar kind. De figuren worden ook meer elegant, zweven bijna over het vlak, onnaards doortrokken van een weemoedig verlangen naar de eeuwige heerlijkheid. Dit laatste laten vooral de verfijnde gelaatstrekken zien. Ook bij mozaïeken en fresco's die de kerkmuren heden nog sieren, is dit duidelijk waarneembaar. Vanaf de tiende eeuw begon een uitstraling van de Byzantijnse cultuur die tot ver in het westen nog waarneembaar werd.

Een belangrijk bevorderaar van de schone kunsten was Theodoros Metochites, hij leefde van 1270 tot 1332 en had als schrijver, geleerde en diplomaat een omvangrijke bibliotheek. Omdat hij als hoge functionaris de gewichtige taak op zich nam om in de keizerlijke familie twee huwelijken te regelen die politiek zeer belangrijk waren, was hij benoemd tot eerste minister van het Rijk en beheerde hij ook de staatsschat.

Theodoros Metochites liet o.m. de kloosterkerk in de wijk Chora, en toegewijd aan de Verlosser, geheel herstellen. In de loop der eeuwen was deze kerk al meerdere malen tot een ruïne vervallen en weer opgebouwd. Nu pakte men het groots aan. Met prachtige mozaïeken op gouden achtergrond wordt de heilsgeschiedenis verteld. Gelukkig voor ieder die van mooie dingen houdt bleven deze grotendeels gespaard. De Turken hebben gelukkig de mozaïeken alleen met een witte stuc laag bedekt, daardoor zijn ze behouden gebleven, zodat ze in deze eeuw opnieuw, na restauratie in volle glorie te zien zijn.

De Chorakerk: van 1316-1321 heeft men aan de mozaïeken gewerkt. Prachtig komen de elegante figuren uit op de gouden achtergrond. Weemoedig ziet Christus de toeschouwer aan, alsof Hij het naderende onheil al ziet verschijnen.

Het is een van de weinige monumentale gebouwen die tot stand zijn gekomen. De keizer zelf was te arm om hiertoe financieel bij te dragen, want de Spaanse reiziger Ruy Gonzales de Clavijo die Constantinopel bezoekt schrijft: 'overal in de stad zie je paleizen, kerken en kloosters, maar de meeste zijn vervallen. Maar zelfs nu nog is het duidelijk dat vroeger Constantinopel de voornaamste stad van de wereld was.

Christus Pantokrator (de Almachtige)
emaille cloisonné, 12e eeuw.

Byzantium was een staat die Christus tot vorst en het evangelie tot leidraad had. Dat betekende evenwel niet dat met moderne ogen gezien alles even christelijk was wat er gebeurde.

Maar deze maatschappij erkende wel een maatschappelijke gelijkheid. Er waren geen klassen en klassestrijd was onbekend. Een hoge positie bereiken, ja zelfs het keizerschap stond voor ieder open. Bekwaamheid en daarmee gepaard gaande verdiensten leidden tot succes, zelfs ouderdom of afkomst komen op de tweede plaats. Armen en ouden van dagen worden goed verzorgd en de stad is vol van liefdadige instellingen. Keizer Alexius Comnenus heeft aan de zee kant een onderkomen laten bouwen, dat bestaat uit een weeshuis, een blindentehuis, een militair ziekenhuis en een groot gastenverblijf. Aan tafel nodigt de keizer dikwijls arme lieden uit.

De sterke binding die er bestond tussen kerk en staat zorgde er voor dat elke keizer in goede verstandhouding moest leven met de patriarch als hoofd van de christelijke kerk, want uiteindelijk was het de patriarch die de keizer kroonde, maar het was weer de keizer die in overleg een concilie bijeenriep. Samen met de patriarch zaten zij de bijeenkomst voor. Dat dit alles niet altijd in vrede geschiedde heeft de geschiedenis wel uitgewezen. Hun belangen waren dikwijls te ver uiteenlopend. Het was een partnerschap waarbij de een niet buiten de ander kon, terwijl ze soms elkaar wel verfoeiden. In een uiterst hoog oplopende kwestie kon de patriarch besluiten tot excommunicatie. Dat betekende dat de keizer niet meer de sacramenten mocht ontvangen en zelfs niet meer de kerk betreden. Wanneer we weten, dat tot de dagelijkse ceremonie behoorde een

bezoek aan de Hagia Sofia, dan kunnen we veronderstellen dat dit verbod hard aankwam. Een dreiging met excommunicatie was soms voldoende om de keizer tot toegeven te bewegen.

In navolging van de oude heidense Romeinse keizers omgaf men de persoon van de keizer met een heel hofceremonieel, gebaseerd op het feit dat de keizer God vertegenwoordigde op aarde. Wereldlijke en geestelijke macht vormden in die tijd nog één geheel. Paleis en kerk stonden vlak bijeen. De dagelijkse gang van de vorst was een schouwspel dat niemand mocht missen, zeker de vreemdeling niet. De Eucharistie-viering duurde evenals heden nog in orthodoxe kerken enkele uren. De hierbij tentoongespreide pracht deed menigeen denken dat hij in de hemel was.

In een tijd waar zoveel nadruk gelegd werd op religieus ritueel kon het niet uitblijven dat het leven van een keizer grotendeels bepaald werd door allerlei vormen, geladen met symboliek. Het begon al bij de keuze, wanneer de keizer hoog verheven op een schild, door de legeraanvoerders aan zijn soldaten werd getoond. Dit was zeer belangrijk, want van de loyaliteit van het leger hing zijn positie af. Dan moest de Senaat de keuze van het leger goedkeuren, maar in de meeste gevallen was dit slechts een formaliteit. De derde groep die de keuze moest bekrachtigen was het volk. Hoewel in feite geen groepering met macht, zorgden de keizers er wel voor dat ze in de gunst stonden bij het volk. In het verleden was maar al te zeer gebleken, dat het volk zich ook tegen een keizer kon keren. De Nika-opstand van 532 tegen de te hoge belastingen was er een voorbeeld van. Ook nog in 1185 folterde men de keizer in het hippodroom tot de dood er op volgde.

Het volk verheft de gekozene tot keizer, door hem op het schild te plaatsen. Fortuna kroont de gelukkige. Naar een manuscript uit de 8e eeuw.

De binding die er bestond tussen religie en keizer-
schap kwam vooral tot uiting bij het kronen van een
keizer. Senaat en volk gaven hun toestemming, maar de
patriarch moest door de kerkelijke kroningsplechtigheid
dit bekrachtigen. De patriarch kon in de meeste geval-
len niet anders, want de keizer had de macht. De enke-
len die zich verzetten hebben dit met verbanning moeten
bekopen.

Een keizer uit de 10e eeuw, Constantinos VII, heeft een
ceremonieel boek geschreven dat gelukkig behouden
is gebleven. Hierin beschrijft hij ook de kroningscere-
monie.

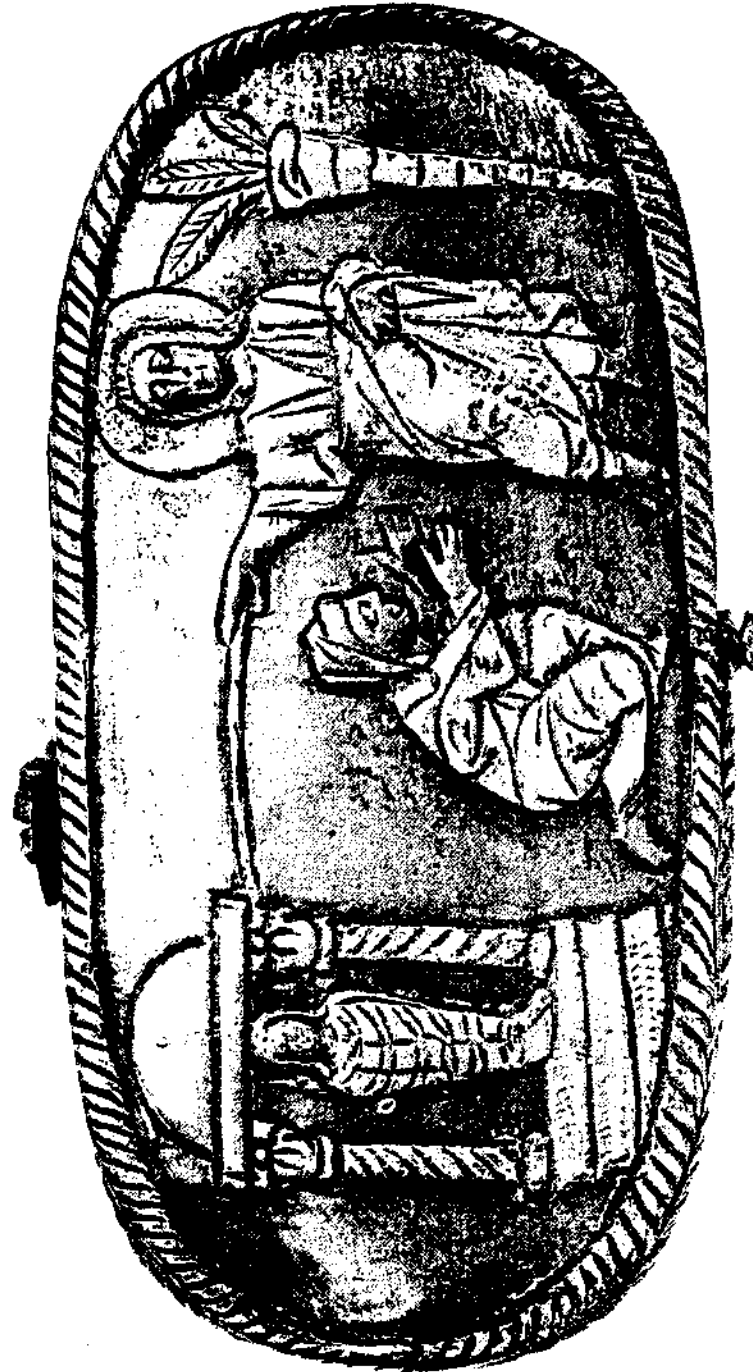
Op de kroningsdag gaat de keizer door de bronzen en-
treepoort van het paleis. Hij wordt aan de ingang opge-
wacht door vertegenwoordigers van de patriciërs, die
hem begroeten met een toespraak. De keizer gaat naar
een plein dat Hebdomon heet. Hier vindt de inhuldiging
plaats. Een grote menigte en soldaten zijn hier samen-
gestroomd, naar oeroud gebruik stapt de keizer op een
schild, dat daarna door soldaten hoog boven de menigte
wordt geheven zodat ieder de keizer kan zien. De kei-
zer draagt een schitterend uniform van goudbrocaat,
dat hij na de inhuldiging in het Hebdomon-paleis heeft
aangetrokken. Vandaar uit stijgt hij te paard, dit paard
is prachtig gesierd met purperen dekkleden, de borst en
hoofdstellen zijn van goud, versierd met flonkerende
edelstenen. Zo rijdt hij aan het hoofd van zijn troepen
naar de 10 km. verder gelegen hoofdkerk, de Hagia
Sofia, onder het gejuich van de bevolking.

Vaandels worden aan de kop van de stoet gedragen.
Onderweg wordt nog even de Johanneskerk binnen gegaan,
gebeden en kaarsen ontstoken. Van de zegevierende ge-
neraal die de stad binnentrekt moet hij worden tot een
vertegenwoordiger van Christus op aarde. Zijn gebed is

als een laatste voorbereiding hiertoe. Ook de kerk van de Theótokos 'de allerheiligste Godsmoeder' wordt op die lange weg bezocht en voor haar aloude wonderbare, en door Lucas geschilderde Ikoon kaarsen ontstoken. In de Johanneskerk heeft hij zich omgekleed en draagt dan een lilakleurig ondergewaad waarover de kostbare met bont afgezette koningsmantel

Met de kruis-scepter in de hand vervolgt hij de tocht, om in de al eerder genoemde kerk van de Theotokos zich opnieuw van andere kleding te voorzien. Hij draagt dan een tunica met wijde mouwen, rode keizerslaarzen aan zijn voeten en een witte tiara op zijn hoofd. Aangekomen op het plein vóór de Hagia Sofia werpen senatoren duizenden broden onder de menigte, elk brood bevat een of meer munten. Het volk heft het gezang aan: 'De wereld wacht op uw komst, moge de keizer N.N. regeren tot heil van zijn volk. Wij roepen U aan, Heer God, verhoor ons... Staande in de hal van de immens grote kerk ontvangt de patriarch de keizer. In de zaal van de Heilige Bron, waar water stroomt uit de opgeheven handen van een reliëf dat Maria voorstelt, bekleedt de keizer zich met weer nieuwe gewaden, waarna hij de kerk betreedt en verschijnt op de ambon. De kroon, het bovengewaad (Chlamys), de scepter, en de rijksappel (globus) liggen op een credenstafel, waar ze door de patriarch worden gezegend. De keizer hult zich met hulp van dienaars in de goudlaken Chlamys en gaat naar het midden van de kerk, waar onder de koepel een podium is opgesteld. Staande kroont hem hier de patriarch, na voorafgaande zalving met H.Olie of chrisma. Zangers en volk zingen ' heilig, heilig, heilig, Ere zij God in de hoge, en vrede op aarde.. Lang leve keizer..., de grote Basileus en Autocrator-.... tot roem en verheffing van de Romeinen.

Zilveren relieken doos (deksel) rond 600
voorstelling: opwekking van Lazarus.

KEIZERINNEN IN BYZANTIUM

Verschillende vrouwen hebben een voor Byzantium voornaam rol gespeeld. Het begint al met de H. Helena, moeder van Keizer Constantijn de Grote. Ongetwijfeld heeft zij een beduidende rol gespeeld bij het Christen worden van haar man, ook al liet deze zich eerst op zijn sterfbed dopen. Eerst nadat hij bij edict van Milaan de christenen vrijheid van godsdienst had verzekerd kon zij haar activiteiten buitenshuis voortzetten. Vooral richtte zij haar activiteiten op herstel van de kerken die de plaatsen aangaven van de voornaamste gebeurtenissen van Jezus in het H. Land. Zo verrezen er kerken op de plaatsen waar Hij geboren en gestorven was. Haar bouw-bezigheden opsommen zou te veel zijn, want ook in het westen, in ieder geval in Trier verrezen veel kerken.

Maar lang niet altijd waren ze van godsdienstijver vervuld zoals deze vrouw. Enkele eeuwen later valt vooral op de vrouw van Justinianus (527-565). Theodora: 'godsgeschenk', was haar naam.

Theodora was van goede familie, maar in haar later leven aan lager wal geraakt. De hof-geschiedschrijver Procopius heeft er een heel verhaal over. Theodora was geboren rond 500 in Cyprus of Syrië. Haar vader paste later in zijn leven op de beren die dienden om keizer en volk te vermaken in de hippodroom. Na zijn dood bleven vrouw en 2 dochters achter. Zijn vroegtijdige dood zal wel oorzaak zijn geweest dat Theodora en haar zus, beide knappe kinderen, bij het toneel terecht kwamen. Volgens Procopius waren hun bewegingen elegant en sierlijk, zodat noch schilderkunst noch poëzie in staat waren dit weer te geven. Wanneer we nu weten dat toneel dikwijls gepaard ging

met dansen, waarbij doorschijnende sluiers gedrapeerd waren rond het naakte vrouwenlichaam, dan zit het er wel in dat het niet bleef bij laten zien, maar ook beleven. Ze verkocht haar schoonheid aan ieder die er plezier aan wilde beleven. Maar op een goede dag kreeg ze een echte minnaar, die gouverneur was in Pentapolis in Afrika (Egypte). Theodora gaf haar toneelbaan op, maar de wet verbiedt mensen met een dergelijke rang te trouwen met actrices of prostituées. De familie, geparenteerd met de keizerlijke familie, was hevig tegen. Eerst toen Justinianus' oom, die keizer was, deze wet ophief was er sprake van een huwelijk. Nadat oom Justinus in 527 gestorven was kreeg Justinianus de keizerlijke waardigheid. Met haar minnaar kroonde men Theodora tot keizerin op de eerste paasdag van dat jaar.

Eenmaal tot die waardigheid verheven bleef ze het goede pad bewandelen, begaafd met artistiek talent en gevoel voor al wat mooi was, bevorderde ze de schone kunsten. Ze zette haar gemaal er toe aan om kerken en kloosters te stichten of te verfraaien. Ravenna met zijn nog bestaande kerken en doopkapellen waarin mozaïeken is er nog een goed voorbeeld van. Een ander voorbeeld was de stichting van het wereldberoemde Catharinaklooster, gelegen in een oase vlakbij de berg Sinaï; sinds het ontstaan van het christendom was dit een plaats waar mensen die de goddeloze wereld wilden ontvluchten naar toe trokken. Op deze berg was de onmetelijke God verschenen en had hier de tafelen van de Wet aan Mozes gegeven. Het majestueus rotsmassief met daaromheen de hete, kale gele woestijnvlakte oefende een religieus-mystieke kracht uit op mensen, die de nabijheid van God zochten. In holen en spleten verbleven zij, zich karig voedend met hetgeen de oase opbracht.

Keizerin Theodora, vrouw van keizer Justinianus
527-565.

Maar telkens kwamen rovers en allerlei gespuis de kluizenaars lastig vallen. Theodora wist van haar man gedaan te krijgen, dat hij daar midden in de woestijn een zwaar versterkt klooster met kerk liet bouwen. Procopius schreef: 'Hij (Justinianus) bouwde deze kerk niet op de top van de berg, maar veel lager, want het is voor een mens niet mogelijk één nacht op de top te vertoeven, omdat er 's nachts steeds donderslagen en andere goddelijke verschijnselen voorkomen'. De kerk werd voltooid tussen de jaren 548, dood van Theodora, en 565, dood van keizer Justinianus.' Aan de zaligheid van onze vrome keizer Justinianus en de nagedachtenis en de rust van keizerin Theodora 'staat er nu in de houten balken geschreven. Nabij de kerk was tevens een permanent garnizoen gelegd om de wilde Saracenen in toom te houden en de kluizenaars te beschermen. In latere eeuwen bouwde men diverse kloostergebouwen, maar nog steeds wonen er kluizenaars buiten de gebouwen.

Alhoewel keizerin Theodora haar macht en wil soms wel op ontoelaatbare wijze doorzette, zorgde ze er toch voor, dat er tehuizen waren voor armen en zieken.

Een andere keizerin Theodora nam het op vóór herstel van de verering van de Ikonen. Toen haar man Michaël III overleden was, en zij regentes werd, riep ze meteen een concilie bijeen om dit vraagstuk op te lossen. Zij kreeg het voor elkaar dat de monnik Methodius, die onder de voorgaande keizers veel geleden had vanwege het feit dat hij een ikonen-vereerder was, dat hij de patriarchale troon besteeg. Methodius kondigde in 843 tijdens een plechtige dienst in de Hagia Sophia het definitieve herstel van de Ikonen af. De historicus Theofanes verteld over haar nog een merkwaardig verhaal. In de tijd toen het bezit van Ikonen verboden was bezat Theodora enkele Ikonen. Een nar, die vanwe-

ge zijn gestalte als dwerg blijkbaar vrije toegang tot de vertrekken van de keizerin had betrapte haar er op dat ze een Icoon kuste. Hij bracht dit over aan de keizer. Deze riep zijn vrouw, maar zij had een mooie smoes: zij en haar hofdame waren juist bezig zich op te maken en bekeken zich in de spiegels, ongetwijfeld moet de nar toen in de lijst de weerspiegelde gezichten gezien hebben, die hij uit de verte voor Ikonen aanzag.

Een zeer merkwaardige vrouw moet keizerin Zoë zijn geweest (1028-1050 regeerde zij). Lang leefde ze als een bijna onbekende prinses. Bijna was ze met de keizer van Duitsland, Otto III, getrouwd, daartoe reisde ze in 1002 naar de Zuid-Italiaanse stad Bari. Toen ze daar aankwam was Otto III juist overleden. Aan één kant maar goed, want deze vrouw bleek er merkwaardige gewoonten op na te houden. Haar eerste man liet ze verdrinken in zijn eigen bad, toen ze genoeg van hem had. Vervolgens had ze nog 3 andere partners, die alle keizer waren. Eerst bij de dood van haar vader Constantijn VIII (1025-1028) kwam ze zelf aan de regering. Ze was ontzettend verkwistend. Michaël Psellus verhaalt hoe ze hoeveelheden goud weggaf, zelfs aan mensen die ze totaal niet kende.

Haar verschillende echtgenoten waren knap, maar ook háár belangstelling ging uit naar het behouden van haar schoonheid. Vooral toen ze eenmaal keizerin geworden was. Haar privé-vertrek was een proeftuin van schoonheidsmiddelen en parfums, waardoor ze jonger zou lijken, dat schijnt haar zelfs tot op oudere leeftijd gelukt te zijn.

Op 72-jarige leeftijd stierf zij.

Keizerin Zoë (1042)

Een minder mooie rol speelde keizerin Theofano. Deze moet niet verward worden met prinses Theofanô, die met de Duitse keizer Otto II getrouwd was en in Nijmegen in 991 op de Valkhofburcht stierf.

Theofano schijnt een mooie vrouw, een 'femme fatale', te zijn geweest. Zij was de vrouw van keizer Romanos II (959-963). Als weduwe van Romanos II blijft zij achter met 2 onmondige kinderen en wordt zij regentes. Tegenover haar staat de le minister Bringas, die ook keizer wil worden en misbruik maakt van de nu geschapen toestand, maar Theofano is bepaald niet voor de poes. Ze heeft echter een man nodig om haar doel te bereiken. Theofano heeft reeds haar schoonvader laten vermoorden, haar schoonmoeder weggejaagd en de schoonzusters in een klooster laten opsluiten. De geliefde is Nicephoros en terwijl hij in het kamp Tzamandos, in het oosten, is, schrijft Theofano hem een brief voor overleg. Nicephoros laat zijn leger in de steek en ijlt naar Constantinopel; zonder het leger komt hij daar aan, terwijl ondertussen Bringas als le minister de regentschapsraad bijeen heeft laten roepen. De raad vermoedt dat Nicephoros, ook al is hij generaal, met behulp van Theofano wel eens een greep naar de macht zou kunnen doen. In het paleis ontboden doet hij net alsof hij van de prins geen kwaad weet en alleen zijn ontslag als bevelhebber wil aanbieden, tenslotte is hij al 50 jaar. Verder zegt hij zich in een klooster te willen terugtrekken, wat in die tijd niet ongebruikelijk is. In de vergadering laat hij ook zien dat hij onder zijn kleren reeds een haren boetekleed draagt. Het klinkt allemaal erg geloofwaardig, want zijn beste vriend is een kluizenaar en hij heeft al meer dergelijke uitlatingen gedaan. De regentschapsraad had tevoren al afgesproken om hem gevangen te nemen, maar weet nu eigenlijk geen raad met

de situatie. Ondertussen is toch een en ander uitgelekt onder het volk, dat nu te hoop loopt. Openlijk wordt geschreeuwd, de redder van het Rijk, de beste soldaat van Christus, men wil hem vermoorden. Nicephoros heeft toevlucht gezocht in de Hagia Sophia en doet een beroep op de patriarch. Deze rent vlug naar het paleis, waar nog steeds de regentschapsraad is onder leiding van Bringas. Patriarch Polyeuctus smeekt hen om Nicephoros niet te verstoten en hem opnieuw als opperbevelhebber te accepteren. Zelfs Bringas durft niet tegen te sputteren en zijn aartsvijand gaat terug naar zijn kamp in Tzamandos. Doch Bringas laat zijn plan niet zo maar varen. Hij neemt een patriciër Marianus Argyrus in de arm en belooft hem opperbevelhebber te maken van het westelijke leger en tevens de hand van Theofano, maar deze voelt er niets voor en komt met een tegenvoorstel.

Ook is Johannes Tzimiskes, neef en adjudant van Nicephoros niet voor dit plan te porren. Johannes is zeer populair bij het volk en reeds in Tzamandos. Maar eerst bespreekt Bringas dit plan nog met een andere bloedverwant van Johannes n.l. Romanos Koerkoëas. De twee mannen gaan naar het kamp in Tzamandos en weten Nicephoros te bewegen met het leger naar de hoofdstad te trekken: Andere legeraanvoerders willen hem al op het schild verheffen. 'Op naar Byzantium', maar Nicephoros wijst voorlopig het keizerschap af als men hem kroon en keizersmantel aanreikt. Als hij eenmaal weer in de hoofdstad is gearriveerd en voor de regentschapsraad ter verantwoording wordt geroepen zijn het weer dezelfde argumenten: hoe zal hij de jonge kinderen van Theofano van de troon stoten, terwijl hij slechts hun beschermer wil zijn. Hij gaat terug naar zijn troepen in het oosten, maar zendt nu echter overal brieven rond

Byzantijs borduurwerk :
Engel bij het graf van Christus
fragment uit de 15e eeuw.

waarin hij schrijft: Ik, Nicephoros, ben uw keizer, de voogd over de troonopvolgers, tot aan hun meerderjarigheid. Spoedig zal ik in Constantinopel aankomen. Ontvang mij als meester over u allen. Al uw ambten en waardigheden zal ik u laten behouden en zelfs nieuwe scheppen, maar zo ge u verzet, omkomen zult gij door vuur en zwaard.'

Ook Bringas ontvangt de brief en zijn woede is natuurlijk groot, want inplaats dat Nicephoros door Izimiskes is uitgeschakeld moet hij hem nu als keizer verwelkomen. De gezant die hem de brief brengt laat hij dan ook in de gevangenis werpen. Bringas roept Macedonische troepen die in de stad gelegerd zijn op, om de stad te verdedigen. Hij weet dat de Macedoniërs de Armeniërs haten. Maar aan de andere kant mag het volk Bringas niet. Als leider hebben ze een zekere Lecapenos, een bastaardzoon van Keizer Basilios. Hij wil de verloren gegane positie die hij onder Romanos II (959-963) bekleedde wel weer terugwinnen. Hij leidt de opstand van het volk tegen Bringas. Drie dagen lang woedt de furie en is de stad een prooi van de oproerkraaiers. Op een gegeven ogenblik rent men naar de poorten en verbrijzelt de deuren, want aan de andere kant wacht reeds Nicephoros met zijn leger.

De 14e augustus 963 steekt zijn broer Leo de rivier over om besprekingen te voeren met Basilios, die weer opperkamerheer is geworden. Het heeft gunstig resultaat en eindigt enkele dagen later met een glorieuze kroning van Nicephoros II Phokas in de Hagia Sophia. Naast hem staat de schone Theofano, zijn nieuwe gemalin. Maar Nicephoros was over de vijftig en na enkele jaren had de jonge Theofano schoon genoeg van het huwelijk. Heimelijk had ze trouwens al een verhouding met de vroegere wapenbroeder van de keizer, Johannes Izimiskes.

Samen met haar vriend hield ze zich ijverig bezig om complotten te smeden tegen haar eigen man en keizer.

Op 10 december 969 dringen als vrouwen verklede samenzweerders de vrouwenvertrekken binnen. De keizer, op de een of andere wijze wantrouwig geworden heeft reeds verschillende malen de vertrekken van zijn vrouw laten doorzoeken. Maar de Euneuch, prefect van de vrouwenafdeling, heeft niets verdachts kunnen ontdekken.

Theofano brengt de mannen naar een klein vertrek dichtbij de slaapkamer van de keizer, waarna ze naar diens slaapvertrek gaat en hem wakker maakt onder het voorwendsel dat ze gemeenschap met hem wil hebben. De keizer geeft toe, maar ze zegt: 'eerst wil ik nog even kijken naar de Bulgaarse prinsessen die in het paleis te gast zijn.' Ik ben zo terug, doe niet de grendel op de deur.'

Dit laatste is fataal voor de keizer, want nauwelijks is Theofano weg of de soldaten komen te voorschijn en steken de keizer dood.

De aanstichters van dit alles waren echter buiten schot gebleven.

Zij bevonden zich op het water dat grensde aan het keizerlijk paleis. Vlak onder een klein venster van waar uit de andere samenzweerders een korf gooien, en één voor één worden de mannen omhoog gehesen. Door al dat lawaai is de paleiswacht gealarmeerd, maar als zij zien dat de keizer daar ligt, badend in zijn bloed leggen zij zich bij het gebeurde neer, God heeft het zo toegelaten. Ook het volk kijkt later op de dag zonder emotie naar het hoofd, dat gestoken op een zwaard door een paleiswacht wordt getoond.

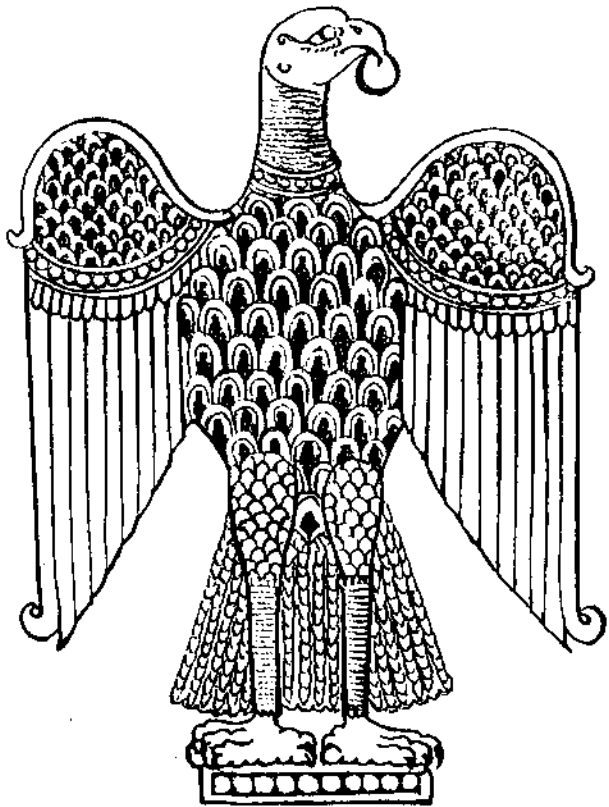
Zo vergaat de glorie van de wereld!

Want 10 jaar later vermoordt men keizer Johannes I Tzimiskes.

De ons bekende Theofanô, gemalin van Otto II, was familie van Tzimiskes. In de geschiedenisboeken staan hij en zijn voorganger vermeld onder de titel 'zonder dynastie'. Geen wonder dat historicusdeskundigen zich al jaren het hoofd breken over de titulatuur van onze Theofanô. In feite kan men haar moeilijk 'een Byzantijnse prinses' noemen. Jammer dat er maar weinig gegevens bekend zijn, want vrouwen hebben dikwijls invloed op de Byzantijnse keizers uitgeoefend, zowel ten goede als ten kwade.

Door in het nu gepubliceerde artikel enkele facetten te belichten van de geschiedenis van dat enorme rijk doen we natuurlijk tekort aan de betekenis die Byzantium heeft gehad voor heel Europa. Een Europa dat eeuwenlang heeft opgezien naar het zuid-oosten, dáár waren de bronnen van de cultuur, dáár waren de bronnen van de religie, zowel heidense als joods en christelijke. Dáár waren de voorbeelden van een keizerlijk machtsimperium, zowel Romeins als Byzantijns.

Het antieke Griekenland met zijn godenwereld en mythologie was een voorbeeld voor de Romeinen. Na het begin van de christelijke jaartelling vermengden zich christelijke ideeën met joods en heidens cultuurgoed. En op onze beurt nam West-Europa dit gehele cultuurgoed op religieus en profaan gebied tot zich. Datgene wat behouden bleef is een onuitputtelijke bron op velerlei gebied.

De adelaar was het symbool van het
Buzantijnse keizerschap.